



1918 m. vasario 16-osios akto signatarai

1990 m. kovo 11-oji – Lietuvos tūkstantmečio viršukalnė?

Prieš Jus moneta, kurioje išpausta Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo data – 1990 m. kovo 11 d. Tai – trečioji Lietuvos tūkstantmečiui dedikuota moneta. Pirmoji buvo skirta 1009-iesiems – Lietuvos vardo pirmam paminėjimui, o antroji – senajam ir ilgiausiam valstybingumo tarpsniui – Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei (LDK). Taigi – triptikas su stilinga datų skaičių kombinacija: 1009, LDK, 1990. Tačiau ar to negalima palaikyti numerologiniu pokštu, jei žinome, kad modernųjų laikų Lietuvos istorijoje būta ištisa grandinė kovų dėl laisvės viršukalnių? Ar šitaip iškelti 1990-ieji neužgožia jų? Tiesa, Kovo

11-oji jau yra tapusi simboliu. Berlyno Šarlotenburgo parke stovi obeliskas, dedikuotas Kovo 11-ajai, jį sukūrė iš Bosnijos kilęs menininkas Brakas Dimitrijevičius. Viskas būtų banalu, jei ne tai, kad obeliskas pastatytas 1979 m. ir dedikuotas dienai, „kuri galbūt bus svarbi pasaulio istorijai“. Kas tai – stebuklingas sutapimas ar pokštas? O dabar pažvelkime rimtai į paskutinius Lietuvos tūkstantmečio šimtmečius.

XIX–XX a. Lietuvos pakilimai ir nuosmukiai

XIX a. Lietuva priklausė Rusijos imperijai. Kartu su Lenkija jai priešinosė 1830–1831 m. ir 1863 m. sukilimais. Jiems vadovavo bajorija, daugiausia kalbėjusi lenkiškai, todėl net ir šiandien lietuviai šią epochą kartais pavadina „lenkmečiu“, o visus šios epochos bajorus – nudžiūvusią tautos šaka. Iš tikro Vilniaus universiteto auklėtiniai Adomas Mickevičius ir Julijus Slovackis sukūrė

ne tik to meto didžią poeziją, bet ir visą idėjų lauką, vadinamą lenkų mesianizmu. Jie patys vėliau buvo pavadinti lenkų tautos pranašais, o Vilnius – XIX a. I pusės lenkų kultūros sostine. Šiandien manome, kad šios epochos Vilniaus didieji kūrėjai priklauso ne vien lenkų kultūrai. Kad ir kokia būtų pažiūra, aišku, kad XIX a. I pusės Lietuvos istorija – tai labiau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos aidas. To negalima pasakyti apie XIX a. II pusės lietuvių tautinį atgimimą ir jo patriarchus Simoną Daukantą, Joną Basanavičių ir

Laisvės statula Kaune. Skulptorius J. Zikaras

Vinčą Kudirką, tautinio atgimimo dainių Maironį ir žymiausių to meto lietuvių kūrėją Mikalojų Konstantiną Čiurlionį – visi jie tapo moderniosios lietuvių tapatybės milžiniais.

Tautinis atgimimas ir atvedė į 1918 m. vasario 16-ąją, kada buvo atkurta Lietuvos valstybė. Sunku pervertinti šio įvykio reikšmę – Lietuvos Respublika sukūrė kultūrą su visuotiniu švietimu, su moderniomis dailės ir literatūros kryptimis, su iki šiol susižavėjimą keliančia gimnazijų ar net laboratorijų architektūra. Be tarpukario Lietuvos kultūros idėjinio paveldo

sunku įsivaizduoti, kaip Lietuva būtų atlaikiusi sovietinės aneksijos epochą. Geopolitiškai Lietuva XX a. I pusėje tebuvo grūdelis sugriuvusių, bet tuoj atsikursiančių imperijų nišoje. Nors priklausė Vakarų pasauliui, tačiau su liūdnu neutralitetu tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos, be tikrų draugų ir sąjungininkų: potencialią sąjungą su Lenkija sugadino konfliktas dėl Vilniaus ir istorinės sostinės praradimas, o šis konfliktas savo ruožtu naikino sąjungos su kitomis Baltijos šalimis galimybes. Stalino ir Hitlerio paktas 1939 m. rugpjūčio 23 d. atvėrė kelius ne tik Antrajam pasauliniam karui, bet ir padalijo Rytų Europą. Tai ir nulėmė Lietuvos likimą. Būdamą vie-



Dail. P. Repšio Sausio 13-osios atminimo medalis. Aversas

na, 1940-aisias ji neparodė nieko panašaus į tai, ką parodė Suomija per Žiemos karą. Taigi Lietuvos Respublika liūdnamai baigė savo dienas, o Antrojo pasaulinio karo epochoje per sovietinį genocidą ir nacių holokaustą Lietuva neteko beveik trečdaliu savo žmonių. Tiesa, Lietuvos garbė buvo ginama ilgiausiam „kare po karo“ – ginkluotame partizanų kare su SSRS 1945–1953 m. Jis šiandien kartais laikomas didžiausiu Lietuvos įnašu į XX a. Europos istoriją. Parodėme pasipriešinimo stebuklus, bet ir vėl buvome vieni vieni. Nors kai kurios valstybės nepripažino Lietuvos prijungimo prie SSRS, tačiau tai netrukė žemėlapiuose Lietuvą žymėti ta pačia raudona spalva. To nepripažino ir didžioji dalis lietuvių išeivijos, ir disidentai pačioje Lietuvoje, ir vis dėlto gal tik 1972 m. Kauno įvykiai laisvės siekį išreiškė aiškiau, bet tam reikėjo Romo Kalantos aukos.

Dainuojanti revoliucija ir 1990 m. kovo 11-oji pasaulio istorijoje

Prasidėjus Michailo Gorbačiovo „Perestroikai“, Lietuva pradėjo žengti Nepriklausomybės atkūrimo link. Šiuo keliu ją vedė 1988 m. vasarą Lietuvoje susikūręs Sąjūdis, o svarbiausia politinės retorikos ir praktikos dalimi tapo Stalino ir Hitlerio 1939 m. rugpjūčio 23 d. pakto pasmerkimo akcijos. Tai – ir 1988 m. didysis mitingas Vilniuje, ir 1989 m. Baltijos kelias, gyva žmonių grandine sujungęs Baltijos šalių sostines Vilnių, Rygą ir Taliną, taip parodant nepriklausomybės siekį. Tą Lietuvą ir padarė 1990 m. kovo 11-ąją. Visas šis procesas šiandien vadinamas dainuojančia revoliucija – 1991 m. sausio 13-ąją taikiai priešindamiesi sovietinei militaristinei agresijai ir gindami Parlamentą žmonės dainavo net puolant tankams. Šiandien ši revoliucija lyginama su 1956-ųjų Budapešto rudeniu ir 1968-ųjų Prahos pavasariu. Lietuva, kaip Baltijos šalių lyderė, tapo europėjimo proceso Sovietų imperijoje katalizatoriumi. Lyderės vietą jai laidavo labiausiai pasireiškusi rezistencija, o tai nulėmė lietuvių tautos nueitas istorinis kelias. Baltijos dainuojanti revoliucija buvo neįmanoma be Lenkijos „Solidarumo“, pradėjusio ardyti komunizmo stovyklos pamatus, istorinio vaidmens. Tačiau Lietuvai buvo skirtas gal ir ne toks galingas, bet ne mažiau reikšmingas vaidmuo – būtent Lietuva pirmoji metė iššūkį dar vienam

kolonializmo bei imperijų ešeloniui ir pirmoji išsiveržė iš komunizmo citadelės. Šio proceso ašis – būtent Kovo 11-oji. Taigi ši diena tapo pradžia grandininės reakcijos, sugriovusios Sovietų imperiją, ir, Edvardo Gudavičiaus manymu, – ne eiline aksominių revoliucijų sąrangos plyta, o centriniu jos pilioriumi. Tai pripažino ne tik istorikai. 2000-aisiais, minint Lietuvos Nepriklausomybės 10-metį, JAV kongreso rezoliucijoje buvo rašoma „1990 m. kovo 11 d. deklaracija dėl Lietuvos Respublikos visiško suverenumo ir nepriklausomybės atkūrimo išardė buvusią Sovietų Sąjungą.“ Pasaulio jėgų balansą pakeitusi Rusijos 1991 m. rugpjūčio revoliucija irgi rėmėsi Lietuvos patirtimi. Pasaulio demokratija laimėjo didelę pergalę. Pirmą kartą Lietuvos istorija tapo pasaulio istorijos faktoriumi. Tik palyginkime: Vytautas XV a. sukūrė imperiją, bet už kartografinės didybės – tušti plotai, Žalgiris sustabdė Vakarų ėjimą į Rytus, bet tai – regioninis, o ne pasaulinis faktorius. XVIII a. pabaigoje sukurta pirmoji rašytinė konstitucija Europoje – senosios Lenkijos ir Lietuvos istorijos

kulminacija, tačiau jau tada Lietuvai reikėjo daug pastangų išsiveržti iš Lenkijos šešėlio, tai įvyko 1791 m. spalio 20-ąją. Nors kartu su Lenkija buvome Vakarų dalis, tačiau Vakarų pasaulyje neturėjome užnugario: demokratijos bastionai buvo toli, o mes buvome sala autokratijos jūroje. Lenkijos ir Lietuvos valstybę kartu su Rusija dalijosi ir Vakarų pasauliui priklausančios Prūsija bei Austrija. Dainuojanti revoliucija – pasaulinis istorinis reiškinys.

Prisimenant 1941 m. tremtį





Mitingas Vingio parke, 1988 m. rugpjūčio 23 d.

1990-ieji – Lietuvos kilimo į savo naują tūkstantmetį pradžia

Vis dėlto 1990-ieji svarbūs ne tik tai Lietuvos vaidmeniui ar įvaizdžiui pasaulyje, bet ir jai pačiai. Pamatę LDK žemėlapi, tarsi susigūžiam, kokie šiandien maži esame, tačiau net didžiausio LDK išsiplėtimo epochoje Lietuvai priklausė tik mažytis Baltijos krantas be Klaipėdos. O šiandien pirmą sykį istorijoje ir Klaipėda, ir Vilnius yra Lietuvos valstybėje. 2002 m. pakvietus Lietuvą tapti NATO aljanso nare, į Vilnių atvykęs JAV prezidentas Džordžas Bušas pasakė: „Tie, kurie pasirinktų Lietuvą savo priešu, taptų ir Jungtinių Amerikos Valstijų priešu. Agresijos akivaizdoje jums niekada nebeteiks kovoti vieniems.“ Kada kokia nors galinga pasaulio šalis buvo Lietuvos

sajungininkė ir ar turėjome kada nors tiek – beveik tris dešimtis – sąjungininkų? 2004 m. tapę NATO nariais, tapome saugiausi savo istorijoje. Jei 1978 m. sovietų invazijos Afganistane dalyviams lietuviams būtų kas nors pranašavęs, kad už kelių dešimtmečių čia bus Lietuvos kariuomenė su trispalve, tas būtų palaikytas kvailo sapno pasakotoju. Ar tai ne stebuklas? Šiandien Lietuvoje mažėja žmonių, bet ne dėl badų ir marų, kurie iki XIX a. lydėjo Lietuvos istoriją, ne dėl gyvenimo kokybės, kokios niekada neturėjome savo istorijoje, bet dėl dar didesnės tokios kokybės Europoje, į kurią tapę Europos Sąjungos nariais galime laisvai emigruoti. Tik šiandien Lietuva laisvai gali matyti išeiviją kaip savo dalį, matyti ir ankstesnes didžiules emigracijos bangas, davusias pasauliui ne vieną įžymybę. Tik

šiandien galime laisvai svarstyti apie išbarstytą įvairiose šalyse Lietuvos tūkstantmečio paveldą. Pagaliau Lietuvos tūkstantmetis 2009-aisiais buvo svarus argumentas Vilniaus tapsmui Europos kultūros sostine. Tegul tai ir deklaracija, bet ar galėjome svajoti apie tokį mūsų sostinės įvertinimą dar prieš 20 metų? Tai – taip pat pirmą kartą tūkstantmečio istorijoje.

Visa tai leidžia kelti klausimą – ar nereikėtų būtent 1990-ųjų ir laikyti Lietuvos antrojo tūkstantmečio pradžia? Istorikai žino ilguosius šimtmečius, pvz., XIX amžius labai dažnai datuojamas 1789–1914 metais. Tegul Lietuvos pirmasis tūkstantmetis trumpesnis, juk į tai, kuo ji gyvena 2009-aisiais, ateita iš 1990-ųjų. Kad ir kaip ten būtų, Lietuvos tūkstantmečio idėja suteikia puikią galimybę apmąstyti Lietuvos likimo vingius. Pamatyti pakilimus ir nuopolių, garbes ir gėdas, herojus ir išdavikus, kas sukurta ir ko nespėta. Tūkstantmečio idėja kilo X a. krikščioniškoje Europoje – Lietuvos atradėjo šv. Brunono Bonifacijaus epochoje, kai belaukiant Kristaus naujo atėjimo reikėjo ne tik pasidžiaugti tuo, kas nuveikta, bet ir apmąstyti, kas nenuveikta. *Millennium* – tai slenkstis, ant kurio laukiama Paskutiniojo teismo. Vėlesnė Europos istorija supasaulietino šią idėją, bet neatsisakė svarbiausio – mąstome ne tik apie praeitį, mąstome apie dabartį ir ateitį. Taigi Lietuvą tai daryti verčia jau vien tai, kad būtent savo tūkstantmečio

epochoje – XX–XXI a. sandūroje Lietuva atkūrė savo nepriklausomybę, sugrįžo į Europą ir tapo Euroatlantinės bendrijos nare. Naujos galimybės ir nauji iššūkiai – apie tai verčia mąstyti Lietuvos tūkstantmetis. Mąstyti apie tai, kaip gyvensime ateinančius šimtmečius.

Monetoje matome kaligrafinės stilstikos Vytį. Tuo tarsi teigiama: ši moneta – ne monumentas praeičiai, o kaip tik pasirengimas piešti ir rašyti. Lietuva atveria naują savo rašomos knygos skyrių.

Prof. dr. Alfredas Bumblauskas

Baltijos kelias, 1989 m. rugpjūčio 23 d.



100 LITŲ MONETA IŠ SERIJOS, SKIRTOS LIETUVOS VARDŲ MINĖJIMO TŪKSTANTMEČIUI

Auksas Au 999,9

Kokybė „proof“

Skersmuo 22,30 mm

Masė 7,78 g

Monetos briaunoje yra užrašas: LIETUVOS VARDŲ TŪKSTANTMETIS

Monetos dailininkai Bronius Leonavičius ir Giedrius Paulauskis

Tiražas 10 000 vnt.

Išleista 2009 m.



Vilnius, Katedros aikštė, 1988 m. rugpjūčio 28 d.

Informacija Lietuvos banke
Tel. (8 5) 268 0316, faksas (8 5) 268 0314, www.lb.lt



LIETUVOS MONETŲ KALYKLA

Monetos nukaldintos UAB „Lietuvos moneta kalykla“, www.lithuanian-mint.lt

Lietuviškos kolekcinės monetos

© Lietuvos bankas, 2009

Fotografai R. Ginaitis, V. Gulevičius, Z. Kazėnas, J. Polis ir V. Usinavičius. Viršelyje: M. K. Čiurlionio „Karalių pasaka“
Išleido Lietuvos bankas, Gedimino pr. 6, LT-01103 Vilnius. Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius

LIETUVIŠKOS KOLEKČINĖS MONETOS



MIX–MMIX

Lietuvos tūkstantmetis • Millennium Lithuaniae

